

CRISI I DESOCUPACIÓ: QUINES POLÍTIQUES?

Fernando Esteban, Antonio Martín, Fausto Miguélez, Óscar Molina i Albert Recio

Centre d'Estudis Sociològics sobre la Vida Quotidiana i el Treball (QUIT) de la Universitat Autònoma de Barcelona

1. INTRODUCCIÓ

37

L'any 2008 ha acabat a Catalunya amb 148.000 llocs de treball menys i amb 204.000 persones desocupades més en relació amb el 2007, alhora que la població activa ha crescut en 55.000 persones. Així, la necessitat de donar respostes polítiques urgents a aquests tres reptes es fa ben palesa.

La població activa augmenta, la qual cosa és absolutament lògica si es considera que el treball continua sent l'eix clau per a assolir molts dels objectius a la vida, especialment si tenen un cost econòmic. Aquest augment obeeix al protagonisme de dos col·lectius: les dones i els immigrants. Una mostra d'això és l'increment en els darrers vuit anys d'un 32 % (407.000) de les dones actives a Catalunya. Simultàniament, la població immigrant ha passat, en aquest període, de menys de 200.000 a 1.100.000 persones, de les quals unes 800.000 estan en edat de treballar.

Més enllà del descontrol de la immigració, denunciat per alguns i assumit per uns altres com a quelcom inevitable i intrínsec al nostre desenvolupament econòmic, els immigrants, estiguin desocupats o ocupats, hi són, i sembla poc plausible un retorn nombrós d'aquest col·lectiu, per la situació econòmica encara menys atractiva dels seus països d'origen. Així, doncs, és lògic pensar que durant el 2009 la població activa continuarà creixent. Per tant, aquest col·lectiu s'haurà de tenir en compte a l'hora de dissenyar les polítiques contra l'atur.

Per raons que veurem més endavant, quan ens referim al creixement, moltes de les ocupacions que s'estan perdent no es tornaran a recuperar mai, perquè, per exemple, és impensable tornar a una taxa d'ocupació en la construcció com la que hem tingut els darrers anys. Altres ocupacions es veuran reduïdes perquè Espanya en perdreà quota mundial (turisme), mentre que d'altres no tornaran als nivells previs fins que no es recuperi la confiança i el

poder adquisitiu de les famílies. Per tant, és probable que triguem a assolir el nivell d'ocupació de finals del 2007.

Resten pel camí 456.000 desocupats, a la situació dels quals la societat catalana (i espanyola) ha de fer front amb polítiques a curt i mitjà termini. Es tracta de la xifra de desocupats més elevada de la nostra història, a excepció feta dels temps de guerra, i no té gaire sentit parlar de taxes per comparar-les amb la crisi dels noranta perquè el que realment compta és el nombre absolut de desocupats. Els col·lectius que sembla que es veuran més afectats són els homes madurs i els immigrants, i, parcialment, els joves. Els que treballaven en feines temporals o a temps parcial podrien perdre les seves ocupacions; per exemple, en els sectors del comerç, l'hostaleria, els serveis d'oci i la cultura. Els immigrants, en les ocupacions més febles de la construcció, l'hostaleria, el comerç i l'agricultura, en seran els principals afectats. La repercussió serà inferior en el cas de les dones, ja que, en aquests moments de crisi, tendiran a mantenir llurs ocupacions, o altres amb ingressos més baixos, per tal de compensar la baixada dels ingressos familiars.

És força probable que el col·lectiu de desocupats a Catalunya sigui de 700.000 persones a la fi del 2009, si tenim en compte que certs impactes no han arribat encara a la seva màxima expressió, com és el cas del turisme.

Els problemes que planteja un nombre tan elevat de desocupats difereixen segons la composició del col·lectiu. Pel que fa als més joves, la desocupació pot significar un cert retrocés, i la solució implicaria un replegament cap a casa dels pares. Però molts tornaran ara amb una càrrega afegida: la d'una hipoteca a trenta o quaranta anys que algú haurà de pagar, a risc de perdre el bé que més costa aconseguir en la nostra societat.

Pel que fa als homes madurs que treballaven en la construcció o en la indústria, la inserció laboral en una estructura productiva com la nostra no serà gens fàcil, encara que es destinin molts recursos a la formació ocupacional.

En el cas de la població immigrant, encara s'hi afegeixen dos problemes més: d'una banda, el pes de les hipoteques i, de l'altra, la inexistència d'una xarxa familiar, que tradicionalment ha estat el principal amortidor en temps de crisi. També es plantegen altres problemes socials, com ara la durada de la percepció de l'atur, com veurem més endavant.

2. DEL CREIXEMENT IMPARABLE A LA CRISI

El creixement de l'activitat econòmica en els últims vuit anys ha generat una millora relativa de l'economia catalana i un important augment de la

renda *per capita*, tal com es recull en la taula 1. La millora de la posició de Catalunya respecte al conjunt de la Unió Europea (UE) és de 5,2 punts, fet que situa la renda *per capita* catalana (mesurada en paritat de poder d'adquisició) en el 131,5 % de la renda mitjana de la UE-27 i en el 117,7 % de la UE-15, tot i que aquest important creixement ha estat inferior que el del conjunt d'Espanya.

TAULA 1. Creixement econòmic català (2002-2007)

Creixement del PIB (base 2000)	54,2 %
Creixement de la població	13,7 %
Creixement del PIB <i>per capita</i>	35,6 %

Font: IDESCAT i elaboració pròpia.

A aquest intens creixement econòmic li correspon un important augment de l'ocupació. Al llarg del període considerat, tots els indicadors bàsics del mercat laboral van mostrar signes de millora, com es mostra en la taula 2.

TAULA 2. Variació d'indicadors bàsics del mercat de treball

	2007	2001	Variació
Taxa d'activitat	62,5 %	57,0 %	+5,5
Taxa d'ocupació	58,4 %	52,9 %	+5,5
Taxa d'atur	8,6 %	6,5 %	-2,1

Font: IDESCAT.

Aquesta millora es va produir amb una incorporació de població al mercat laboral important: 828.600 persones, de les quals el 75,1 % eren immigrants. Aquest creixement quedà repartit a parts iguals entre homes i dones, però el paper dels estrangers ha estat relativament més important en el cas dels homes (un 84,6 % dels nous treballadors entrants) que en el de les dones (un 65,4 %). Ara bé, un creixement encara més gran de l'ocupació (882.300 ocupacions netes) va permetre fins i tot la reducció de l'atur, que en aquest cas es va repartir de manera desigual: els immigrants, en particular les dones immigrades, són els que han experimentat taxes més elevades d'atur. Tot això ens porta a pensar que l'entrada de persones d'altres països ha funcionat com un «exèrcit de reserva», ja que els nouvinguts han ocupat sistemàticament el lloc del «darrer de la cua». Falta encara una anàlisi detallada que ens permeti establir en quina mesura aquest «exèrcit de reserva» ha pogut influir en les condicions d'ocupació reals del conjunt dels treballadors.

Amb tot, el creixement de l'ocupació amagava, com s'ha posat de manifest, una situació contradictòria, ja que estava esbiaixat cap a sectors que s'han revelat insostenibles a llarg termini perquè eren molt intensius en mà d'obra i basats en la inestabilitat i els salaris baixos. Malgrat que la font estadística bàsica (enquesta de població activa, EPA) no permet una anàlisi gaire afinada pel que fa a Catalunya, les dades existents ens donen indicis de com ha estat l'evolució de l'ocupació.

TAULA 3. Aportació neta a l'ocupació per sectors econòmics (en milers) (2002-2007)

Serveis financers i serveis empresarials	+167,5
Comerç, hostaleria i reparacions	+161,7
Construcció	+148,4
Administració pública, sanitat i educació	+137,4
Altres serveis	+98,4
Transport i comunicacions	+44,7
Energia, química i metal·lúrgia	+32,1
Tèxtil, pell, fusta i paper	-66,2
Maquinària, material i maquinària elèctrica	-18,7
Agricultura	-0,4

Font: IDESCAT i elaboració pròpia.

El nucli construcció-turisme-comerç té un paper fonamental en la generació d'ocupació; són sectors en què predomina la temporalitat, els salaris baixos i les condicions de treball precàries (els accidents en la construcció o els horaris atípics en l'hostaleria i el comerç).

El sector que més ocupació crea és un sector complex, amb àrees d'ocupació estable i salaris relativament alts (banca, enginyeries, etc.) i àrees d'ocupació precària (neteja, empreses de treball temporal, vigilància...). La mateixa dispersió existeix en el sector de l'Administració pública, la sanitat i l'educació i, especialment, en els altres serveis, en els quals, al costat d'ocupacions estables i qualificades en el sector públic, es troben les poc reconegudes ocupacions sociosanitàries, els serveis personals i, particularment, el treball domèstic. Al mateix temps, es destrueix ocupació neta en les activitats industrials.

Tot i que en el cicle econòmic 1994-2007 s'ha produït un fort creixement urbà, la internacionalització de determinades empreses i un augment considerable de l'ocupació, la crisi fa emergir de nou els vells *defectes estructurals del capitalisme espanyol* heretat dels anys seixanta, com ara la manca de competitivitat

de les petites empreses, l'endarreriment tecnològic, l'escassa capacitat exportadora, l'orientació de la producció cap a mercats locals, les qualificacions professionals baixes i els salaris baixos (Banyuls *et al.*, 2009). La vulnerabilitat del model d'ocupació recolza en el seu alt volum d'ocupació temporal: tant el model d'ocupació espanyol com el català s'han caracteritzat per ser intensius en força de treball, amb qualificacions baixes, salaris baixos i ocupació temporal, la qual cosa comporta al mateix temps contribucions baixes al sistema de pensions. En altres paraules, la vulnerabilitat no només es deu a la mateixa ocupació temporal, sinó també als drets de prestacions per atur i a les pensions generades.

3. ELS IMMIGRANTS: NOUS EN L'EXPANSIÓ ECONÒMICA I EN LA CRISI

41

LA INCIDÈNCIA DE LA CRISI

La relació entre l'espectacular creixement demogràfic de Catalunya (més d'un milió d'habitants en vuit anys) i la immigració té dos components. D'una banda, un dels principals factors que hi ha darrere de l'augment de la immigració a Catalunya ha estat el canvi demogràfic, i en particular, dos processos interrelacionats. En primer lloc, l'envelliment de la població ha multiplicat la demanda de serveis d'atenció a les persones grans. Simultàniament, la creixent incorporació de les dones al mercat de treball i també la falta de provisió pública de serveis d'atenció expliquen la incorporació massiva d'immigrants al servei domèstic.

D'altra banda, la contracció de la base de la piràmide poblacional, tot coincidint amb la incorporació al mercat de treball de les generacions nascudes en moments de baixada de la natalitat, ha dut els empresaris a completar l'excés d'oferta d'ocupació amb població immigrant (Oliver, 2007).

Encara que en un primer moment l'escassetat de mà d'obra va comportar una reducció de les taxes d'atur i un augment de l'activitat femenina, posteriorment aquesta escassetat ha estat compensada per la incorporació d'immigrants.

Així mateix, podem pensar que a mitjà i llarg termini la immigració comportarà canvis demogràfics a Catalunya i Espanya de diverses maneres. El més significatiu seria la inversió del procés d'estrenyiment de la base de la piràmide poblacional, encara que durant un període limitat, a causa de la presumible adopció de les pautes de reproducció dominants en la societat receptora.

3.1. Fluxos immigratoris i estoc

Pel que fa a l'anàlisi dels fluxos a les últimes dècades, podem distingir dos períodes importants: el primer, entre el 1980 i el 1997, i el segon, que comença el 1998, assoleix el màxim creixement migratori entre el 2000 i el 2002 (amb increments del 41 %, 48 % i 42 %, respectivament, els anys 2000, 2001 i 2002), que després es modera fins a arribar el 2007 a un creixement del 6,4 %. No obstant això, aquest descens no sembla indicar un canvi de cicle migratori, més aviat es tractaria d'un fet conjuntural, com ho indica el repunt del 13,5 % ocorregut el 2008.

Ara caldrà esperar noves dades per a saber si el deteriorament de la conjuntura econòmica ha repercutit sobre el volum d'entrades durant el 2009. L'experiència històrica assenyala que els moviments migratoris internacionals són sensibles a la demanda del mercat de treball dels països receptors, la qual cosa fa preveure una disminució de la immigració més enllà de la seva pròpia dinàmica interna (xarxes, reagrupaments, etc.). Però convé també tenir en compte que ens trobem en una crisi global, fet que disminueix les possibilitats de poder treballar als països d'origen.

Aquest últim cicle migratori ha esdevingut el període de major increment de la immigració estrangera, que ha passat a ser un dels trets definitoris de l'estructura social catalana i del canvi social que s'anuncia. Il·lustrem-ho amb xifres:¹ l'any 1998 els immigrants representaven el 2 % de la població, deu anys després en representen el 14,9 %.² Per sexes, hi trobem un equilibri relatiu amb un moderat predomini masculí: un 54,7 % d'homes (604.078) enfront d'un 45,3 % de dones (499.712).

No obstant això, s'aprecien diferències notables en funció del continent i del país d'origen de la persona immigrant en les quals no podem aprofundir; tan sols apuntarem que els africans i els asiàtics presenten un predomini significatiu de població masculina (un 65 % i un 67 %, respectivament), mentre que els americans i els europeus no comunitaris mostren la tendència contrària, encara que una mica més moderada: un 54 % i un 52 % de dones, respectivament.

Atenent als trams d'edat, la població estrangera es concentra en els grups més joves: la proporció de majors de quaranta-cinc anys i, sobretot, de majors de seixanta-cinc anys és relativament reduïda. Aquest pes més gran dels joves entre la població estrangera va tendir a augmentar al començament de la dècada i posteriorment es va estabilitzar. Ara bé, l'adquisició de drets per al

1. Xifres oficials de població de l'1 de gener de cada any (padró d'habitants de l'INE).

2. Sobre l'evolució recent dels fluxos migratoris i la composició de l'estoc de població immigrada a Catalunya, podeu consultar, entre altres, Larios i Nadal (2008).

reagrupament familiar, sumada al manteniment de les taxes de fertilitat actuals de les dones d'origen estranger (1,87, enfront de l'1,33 de les dones espanyoles), fa preveure que aquesta proporció continuï creixent.

Les cohorts compreses entre els 20 i els 39 anys signifiquen el 54,6 % del total d'estrangers i els grups entre 20-24 anys i 25-29 anys són els que en suposen les majors proporcions (16,2 % i 16 %, respectivament). En canvi, la població major de 45 anys representa tot just el 15,4 % del total d'estrangers i la de 65 anys i més, únicament el 2,4 %.

D'altra banda, i seguint la mateixa tònica de la resta d'Espanya, el percentatge de joves menors de 15 anys és considerable (15,5 % del total de la població estrangera). Es tracta d'un grup de 172.000 menors que constitueixen la «segona generació» i que encara estan en edat escolar, però que s'incorporaran al mercat de treball en un futur pròxim. Són ciutadans espanyols i catalans o ho seran pròximament, la qual cosa implica, a més, mantenir unes expectatives d'estil de vida similars a les dels autòctons i uns drets polítics per a exigir l'oportunitat d'assolir-les. Per a les societats d'acollida, suposa el repte de satisfer-les de manera harmònica amb el conjunt de la població.

3.2. Immigració i creixement econòmic

La contribució de la immigració al creixement econòmic de Catalunya i Espanya, encara que difícilment mesurable i valorable, ha estat en general considerada positiva per experts i polítics (OEP, 2006). No obstant això, alguns estudis assenyalen que l'impacte total de la immigració sobre algunes variables com el PIB *per capita* ha estat més limitat del que caldria esperar i, fins i tot, en algunes comunitats, com és el cas de Catalunya, s'estima que aquest impacte ha estat negatiu (Conde-Ruiz, García i Navarro, 2008). Els mateixos efectes s'aprecien si ens referim a algunes polítiques públiques, com ara l'educativa i la sanitària (Miguélez i Recio, 2008).

Analitzant els efectes a curt termini, la immigració ha proporcionat la mà d'obra necessària per a cobrir el creixement de l'oferta d'ocupació. Aquest efecte ha estat particularment visible en el cas del sector de serveis, en què la població immigrant ha contribuït a l'expansió d'uns sectors amb dificultats per a cobrir una creixent oferta d'ocupació propiciada pel canvi demogràfic i el procés d'incorporació creixent de les dones a l'activitat laboral.

Igualment significatiu ha estat l'impacte de l'increment de l'ocupació en la demanda interna, que ha esdevingut el gran motor del creixement econòmic en l'última dècada. L'augment significatiu de les llars, com a unitats

econòmiques i de consum, ha estat darrere de l'augment de la demanda d'habitatge i de béns de consum. El nombre de noves llars ha passat d'unes 26.000 anuals a les dècades dels vuitanta i dels noranta a unes 66.000 l'any durant la primera dècada del nou segle. Una de les raons d'aquest creixement espectacular ha estat la immigració, i l'altra, les millors oportunitats d'ocupació entre els joves catalans.

Però, juntament amb els efectes a curt termini descrits, s'apunten efectes a llarg termini que cal valorar. En primer lloc, es fa necessari prendre en consideració els efectes de la immigració sobre la composició sectorial del sistema productiu català.

Observem que l'increment de la població immigrant ocupada s'ha concentrat en el sector de la construcció, la volatilitat del qual per les fluctuacions en el cicle econòmic s'ha fet ben patent en els últims mesos.

Dintre del sector de serveis, assistim a un creixement bipolar, ja que els dos àmbits que han experimentat un creixement més gran de l'ocupació corresponen, d'una banda, a activitats en la part alta de l'escala de generació de valor afegit (serveis a les empreses) i, de l'altra, a activitats en la part més baixa d'aquesta mateixa escala (hostaleria i servei domèstic).

TAULA 4. Estructura sectorial dels treballadors estrangers (en %)

	2008*			2006
	Comunitaris	Extracomunitaris	Total	Total
Agricultura	1,2	1,0	1,1	1,1
Indústria extractiva	0,1	0,1	0,1	0,1
Manufactura	14,0	13,6	13,7	13,1
Electricitat, aigua i gas	?	?	?	0,1
Construcció	15,8	22,6	20,8	22,9
Comerç i reparacions	15,4	15,2	15,2	15,5
Hostaleria	12,8	16,2	15,3	15,5
Transport i comunicacions	8,3	3,4	4,6	4,2
Indústries financeres	0,8	0,3	0,4	0,4
Serveis empresarials	17,9	19,4	17,4	17,4
Administració pública	0,7	0,9	0,8	0,8
Educació	5,3	1,1	2,2	1,8
Sanitat	2,6	4,0	3,7	2,6
Altres serveis socials	3,7	4,0	3,9	4,4
Llars que ocupen	0,1	0,2	0,2	0,1

* Març 2008.

Font: Departament de Treball de la Generalitat de Catalunya i elaboració pròpia.

En segon lloc, existeix un possible efecte negatiu a llarg termini que, en part, contrarestaria els efectes beneficiosos a curt termini de la immigració: es tracta de l'existència de menys incentius en les empreses per a invertir en noves tecnologies i maquinària, per l'abundància d'una mà d'obra barata. Sense arribar a parlar d'un efecte de substitució, es pot afirmar que la immigració ha reduït el cost relatiu de la producció intensiva en mà d'obra enfront d'altres activitats més intensives en capital. Així mateix, dintre de les empreses mateixes han existit incentius per a adoptar mètodes de producció més intensius en mà d'obra. L'efecte agregat d'aquest tipus de comportament a mitjà i llarg termini és la reducció de la productivitat i, per tant, del creixement potencial de l'economia en el futur.

4. CONSEQÜÈNCIES DE LA CRISI SOBRE L'OCUPACIÓ

A partir de l'any 2008 comencem a observar un doble fenomen. D'una banda, apareixen els primers símptomes de la recessió econòmica, que es manifesten amb una virulència més gran durant el segon semestre de l'any; la crisi del sector financer arrossega la construcció i redueix dràsticament el nivell de consum, la qual cosa repercuteix en altres subsectors d'activitat. D'altra banda, assistim a l'increment de les tensions socials i de la conflictivitat laboral, derivades de l'atur i del baix nivell de protecció social.

El canvi de cicle econòmic podria alimentar el creixement de l'economia submergida, en la qual probablement la immigració aportaria la força de treball. De fet, cap a finals de l'any 2008 la població immigrant registrada en ocupacions regulades era de 440.742 persones, la qual cosa representava el 13% de les persones afiliades a la Seguretat Social a Catalunya. Però si comparem aquesta xifra amb les dades de l'EPA, en aquesta la xifra d'immigrants és significativament superior: 625.000. És a dir, podem estimar que al voltant del 29 % dels immigrants a Catalunya se situarien en l'àmbit de l'economia submergida i hem de destacar que els col·lectius marroquí i equatorià són els més importants i els corresponen els perfils professionals de baixa qualificació (Pajares, 2008a). Això ens porta a suposar que bona part de l'activitat de l'economia submergida és intensiva en mà d'obra i de baixa qualificació. Aquesta condició d'ocupació en l'àmbit de l'economia submergida representa riscos per als mecanismes de solidaritat i cohesió social, no només perquè la Seguretat Social deixa d'ingressar les quotes de cotització dels treballadors, sinó també perquè l'ocupació submergida no genera drets de ciutadania social i econòmica.

4.1. Desocupació

Tot i que són els expedients de regulació d'ocupació de les grans empreses (Seat, Nissan, Pirelli, Delphi, Roca, entre altres) i de les seves empreses proveïdores els que acaparen l'interès mediàtic, l'atur massiu es localitza en altres sectors i col·lectius. En aquest nou cicle de crisi s'observa una escalada de l'atur masculí, que a l'inici ha crescut en una proporció molt superior al femení.³ Aquest és un tret nou i distintiu respecte de l'anterior període de crisi (1991-1993).

La proporció més gran d'atur masculí té a veure amb la pèrdua d'ocupació en la construcció i la indústria de l'automòbil i també amb les diferències entre l'ocupació masculina i la femenina en el conjunt de la indústria. Així, doncs, de moment l'ocupació femenina no es veu afectada per la crisi, atès que aquesta encara no ha arribat amb prou força a certs sectors dels serveis. No obstant això, col·lectius feministes comencen a detectar discriminacions de gènere en els expedients de regulació d'ocupació (Casanueva i Martínez, 2009).

TAULA 5. Ocupació i atur. Catalunya (2007-2008)

Ocupació (en milers)	Epanyols		Estrangers	
	Homes	Dones	Homes	Dones
2n trim. 2007	1.651,8	1.263,2	360,4	233,3
4t trim. 2007	1.672,0	1.249,7	365,2	260,4
1r trim. 2008	1.641,2	1.263,0	379,2	251,1
4t trim. 2008	1.888,4	1.510,6		
Atur (en milers)				
2n trim. 2007	72,8	77,2	43,5	34,2
4t trim. 2007	80,6	89,5	40,2	41,5
1r trim. 2008	91,2	96,5	55,2	48,0
4t trim. 2008	261,5	194,3		
Taxa d'atur				
2n trim. 2007	4,2 %	5,8 %	10,8 %	12,8 %
4t trim. 2007	4,6 %	6,7 %	9,9 %	13,7 %
1r trim. 2008	5,3 %	7,1 %	12,7 %	16,0 %
4t trim. 2008	12,1 %	11,4 %	—	—

Font: IDESCAT, enquesta de població activa i elaboració pròpia.

3. Vegeu Comissions Obreres (2009).

L'any 2008 marca el punt de ruptura del cicle econòmic. A Catalunya la destrucció d'ocupació ha estat intensa al llarg de tot el 2008 i s'ha situat fins i tot per sobre de la mitjana espanyola en els sectors de la construcció, la indústria i l'agricultura, la qual cosa s'ha traduït en increments superiors de la desocupació, com ho atesten les dades de la taula 6.

TAULA 6. Variacions interanuals de desocupació (2008 en relació amb 2007)

	<i>Catalunya</i>	<i>Espanya</i>
Agricultura	66,0 %	41,2 %
Indústria	51,6 %	48,8 %
Construcció	128,4 %	107,6 %
Serveis	52,5 %	38,4 %
Cerca de la primera ocupació	64,3 %	21,4 %

Font: IDESCAT.

Un altre tret diferencial nou és la desocupació d'immigrants,⁴ la presència dels quals en la crisi del 1991-1993 va ser poc significativa.

TAULA 7. Desocupació a Catalunya: espanyols i immigrants (%)

	<i>Població autòctona</i>					<i>Població immigrant</i>				
	<i>2004</i>	<i>2005</i>	<i>2006</i>	<i>2007</i>	<i>2008</i>	<i>2004</i>	<i>2005</i>	<i>2006</i>	<i>2007</i>	<i>2008</i>
Total	8,8	6,6	6,7	6,6	11,8	15,4	13,0	11,3	11,5	n. d.
Homes	6,7	5,5	5,6	5,6	12,2	12,3	9,3	8,9	9,9	n. d.
Dones	11,6	8,2	8,1	8,0	11,4	20,4	18,5	15,3	13,7	n. d.

Font: Institut Nacional d'Estadística (EPA, 4t trimestre 2004-2008).

Més enllà de tot això que hem assenyalat, val la pena interrogar-se per les possibilitats reals de trobar un nou lloc de treball. La major mobilitat laboral és un tret diferencial de l'actual situació si la comparem amb la crisi precedent. Aquesta major mobilitat i flexibilitat del mercat de treball obeeix també a la presència de la immigració.

4. En la crisi actual la desocupació varia per nacionalitats. El col·lectiu marroquí és el que es veu més afectat per la desocupació, i aquesta proporció pot anar en augment, ja que un nombre molt important de marroquins treballen en el sector de la construcció, fortament afectat per la crisi. Tot plegat constitueix un problema greu pel que fa als ingressos econòmics a la llar, si tenim en compte que el conservadorisme patriarcal fa que la majoria de les dones marroquines no treballin. Conseqüentment, aquesta hauria de ser una línia d'actuació política: la mobilització laboral de les dones marroquines per a possibilitar un augment dels ingressos del col·lectiu.

Podem dir que avui en dia és difícil emprar l'argument que cal augmentar la flexibilitat en el mercat laboral per afrontar la crisi, tenint en compte l'alta mobilitat laboral proporcionada per la immigració i l'elevat nombre de contractes temporals, expressions clares de la flexibilitat del mercat laboral català i espanyol. D'acord amb les diferències en les condicions de treball i amb els problemes d'arrelament familiar i social, no resulta estranya la predisposició dels immigrants a la mobilitat. Així, el 29 % d'ells cerquen una altra ocupació, mentre que el percentatge d'espanyols que afirmen buscar una altra ocupació representa tan sols el 10 %, segons l'ECVT (2006).

A més, el 61 % dels immigrants declaren haver-se mudat de residència per motius laborals, mentre que el percentatge d'espanyols que s'han vist forçats a canviar de residència per aquesta causa és substancialment inferior, un 16 % (ECVT, 2006). En resum, comprovem que en el col·lectiu d'immigrants s'identifiquen una sèrie de característiques pròpies del segment secundari del mercat de treball: mobilitat geogràfica, temporalitat en l'ocupació, antiguitat baixa, salaris baixos, ocupacions per sota del nivell formatiu, etc. Tot plegat explica per què la mobilitat és tan important per als immigrants: per millorar el salari, la jornada laboral i l'ambient de treball i pel mateix lloc de treball.

El mercat de treball, caracteritzat per la proliferació de contractes temporals, accelera i retroalimenta la davallada d'aquests davant el primer símptoma de retracció del consum, la qual cosa, a la vegada, condueix a la no renovació dels contractes temporals quan l'empresariat detecta una caiguda de la demanda. Això ja ho vàrem veure en la crisi del 1991-1993. Però en l'actual crisi es donen trets nous. En primer lloc, la desocupació afecta en una proporció més gran els homes que les dones, ja que els sectors més compromesos són sectors amb majoria d'ocupació masculina, com ara la construcció i la indústria de l'automòbil. En segon lloc, hi ha un risc més gran d'exclusió i marginació social, atesa la presència en el mercat laboral de nous col·lectius amb menors percepcions en concepte de pensions i desocupació i de ràpid exhauriment. Finalment, i potser de manera contradictòria amb la realitat de la desocupació, un altre tret distintiu que es manifesta és que, amb molta probabilitat, prosseguirà l'augment de la immigració femenina destinada a l'àmbit del treball domèstic i de cura de la gent gran, a causa de l'envelliment de la població autòctona.

4.2. Prestacions per desocupació

La crisi econòmica pot esdevenir una bomba de rellotgeria, si es considera que 900.000 dels 3.500.000 aturats ja no tenen dret a la percepció de les presta-

cions per desocupació a Espanya.⁵ És un dels efectes perversos de l'ocupació temporal, ja que per a poder accedir a les prestacions per desocupació calen tres-cents seixanta dies de cotització a la Seguretat Social, la qual cosa dóna dret a una prestació de tan sols sis mesos. L'alta rotació de l'ocupació que han patit els joves, les dones i els immigrants es tradueix, per regla general, en prestacions per desocupació de durada breu. Aquest problema afecta també, de retruc, les percepcions per jubilació, en els casos en què els ERO es constitueixen com la via d'accés a una política de jubilacions anticipades.

Els immigrants tenen també un problema similar. Fins a l'any 2006 la proporció de prestacions per desocupació a causa de l'extinció de contracte dels immigrants se situava per sota de la mitjana; només els marroquins, juntament amb els espanyols, hi estaven per sobre. Pel que fa als marroquins, la major participació en la prestació per desocupació s'explica, potser, per la presència més gran en el sector agrari, caracteritzat per les variacions estacionals de l'activitat. No obstant això, a partir de la segona meitat de l'any 2008 la demanda de prestacions per desocupació dels immigrants experimenta un augment, provocat per la crisi de la construcció.

Un cop exhaurides les prestacions per desocupació, una alternativa possible per a pal·liar la manca d'ingressos són les prestacions no contributives per a majors de cinquanta-dos anys (al voltant de 413 euros de mitjana). Però l'accés a aquest tipus de pensions és molt restrictiu: la seva concessió està subjecta a una sèrie de requisits, com ara que cap membre de la família no percebi ingressos o tenir fills a càrrec. Les prestacions de subsidi per desocupació a majors de cinquanta-dos anys i a treballadors fixos discontinus per extinció de contracte es concentren fonamentalment en els treballadors autòctons, mentre que els immigrants reben prestacions en una proporció més baixa.

5. QUINES POLÍTIQUES D'OCUPACIÓ SÓN POSSIBLES DAVANT LA CRISI?

De tot el que s'ha descrit anteriorment, se'n deriven bàsicament tres evidències: que la desocupació creix a un ritme accelerat, que afecta especialment aquells que tenen contractes temporals i que, en conseqüència, els immigrants es veuen afectats en una proporció més gran que els autòctons. Aquesta circumstància pot derivar en una situació més dramàtica, perquè rarament compten amb el suport de la xarxa de protecció familiar.

5. Segons les dades sobre l'atur registrat (INE, febrer 2009).

Les possibles polítiques palliatives poden tenir alguna especificitat catalana, però resulta evident que han de ser alhora polítiques espanyoles. Ens referirem ara a algunes propostes, i hi distingirem mesures a curt termini i mesures a mitjà o llarg termini.

En el curt termini, haurem d'afrontar un doble repte: posar fre a l'augment de l'atur i resoldre el problema social que pot desencadenar-se quan siguin molts els aturats sense cobertura de desocupació, ja sigui perquè no han arribat al mínim de dies cotitzats o bé perquè han exhaurit la durada del subsidi. A fi de fer front a aquest segon repte, seran necessàries algunes noves formes de subsidi i, per tant, més recursos (en línia amb el que ja ha avançat el Govern). Més problemes comporta la creació d'ocupació, sobretot si volem preservar, a la vegada, altres aspectes rellevants, com ara el medi ambient (quelcom a tenir en compte per no caure en una activitat frenètica i descontrolada d'obres públiques). L'obra pública es manifesta com el recurs fàcil i segur a curt termini, com ho mostra la iniciativa del Govern central d'assignar 8.000 milions d'euros als ajuntaments per a inversió pública. No hauríem d'oblidar, però, que la creació d'aquests llocs de treball es basa en el supòsit d'un horitzó de fi de la crisi cap a finals del 2009 o primers del 2010 i de recuperació posterior dels nivells d'ocupació de mitjan 2008. Si no fos així, ens trobaríem novament amb el creixement de l'atur.

Per aquesta raó, convé apostar per la creació d'ocupacions en sectors menys dependents de les conjuntures del mercat. Així, doncs, l'alternativa més viable a curt termini implica potenciar les polítiques socials. L'increment d'ocupació en sanitat, educació, serveis a la dependència i altres serveis socials no només millora la qualitat de vida de la ciutadania, sinó que esdevé un autèntic motor de l'economia amb perspectives de futur si tenim en compte que molts d'aquests treballadors qualificats seran consumidors de béns i usuaris de serveis i, en aquest sentit, contribuiran a la generació de nova ocupació. La mateixa lògica seria aplicable a les polítiques de preservació mediambiental.

A mitjà i llarg termini, ha d'esdevenir-se un canvi en l'estructura productiva: s'ha de transformar l'actual estructura, basada en una mà d'obra intensiva, poc qualificada, mal pagada i poc productiva, en una altra de característiques oposades. Òbviament, aquest procés seria llarg i el debat es traslladaria a la banda de la demanda, i s'allunyaria de les pretensions d'aquest article, per la qual cosa ens limitarem a aquells canvis que semblen clau pel que fa a l'oferta.

El primer es refereix a la formació de la mà d'obra. Es pot abordar aquesta qüestió des d'una òptica simplista, fixant-nos en els casos d'Alemanya o Suècia, per concloure que allò que es requereix és potenciar la formació (reglada,

contínua i amb reducció de l'abandonament escolar) com a mitjà per a potenciar la productivitat laboral, sense considerar que una part molt important de l'actual estructura productiva no necessita de mà d'obra més formada i, fins i tot, pot ser més interessant per a les empreses que no ho estigui. I és justament aquesta la barrera que convé superar vers el futur.

Però, dit això, és obvi que el sistema educatiu necessita accions per a millorar-ne la qualitat, per a dedicar-hi més recursos i per a incrementar el nombre dels qui opten per la formació professional, amb l'objectiu de fer disminuir notablement la taxa d'abandonament abans dels divuit anys (Miguélez i Recio, 2009).

Capítol a part mereix el tema de la formació contínua. És absolutament necessari lligar-la molt més estretament al mercat de treball, apropar-la a les empreses locals, avaluar-ne l'eficàcia i tenir la visió de planificar-la a mitjà i llarg termini per tal de poder adequar-la als canvis que han d'escometre les empreses.

El segon canvi fa referència a l'excessiva inestabilitat de l'ocupació. La crisi econòmica no hauria de resoldre's amb més inestabilitat en l'ocupació, com ha succeït en la majoria de crisis en el passat, sinó, ben al contrari, amb més estabilitat.

El treballador en situació inestable, en particular si aquesta inestabilitat és tan acusada com al nostre país (contractes de curta durada, rotacions en l'ocupació, canvis freqüents i forçats d'empresa i sector...), difícilment se sent motivat per a potenciar les seves competències amb una dedicació més gran al treball i amb més formació, sinó més aviat al contrari. Per aquest camí difícilment s'incrementa la productivitat del treballador i encara menys la seva disponibilitat per a implicar-se en determinades adaptacions en temps de crisi (flexibilitat horària i salarial, implicació en noves formes d'organització del treball), llevat que s'hi vegi forçat.

Per tant, el treballador temporal es mostra com un ferm candidat a futur aturat davant les primeres dificultats d'una nova conjuntura. Al contrari, la seguretat en l'ocupació inspira formes de col·laboració i participació que poden contribuir a la competitivitat de les empreses.

Un tercer canvi té a veure amb el caràcter de les polítiques actives del mercat de treball. Les grans reformes d'aquest mercat del 1997 i el 2006 van posar l'accent en la subvenció a les empreses per a incentivar la creació d'ocupació estable, amb l'inconvenient que aquesta deixava de ser estable en finalitzar la subvenció.

Si ens fixem en els països on l'anomenada *flexiseguretat* funciona, hauríem també de parar esment en tres qüestions cabdals. En primer lloc, s'haurien de

dedicar a aquestes polítiques molts més recursos dels que s'hi esmercen actualment. En segon lloc, les polítiques actives haurien d'esdevenir un instrument de seguretat en temps de canvi de conjuntura. Per a fer això, és imprescindible la potenciació de la intermediació pública en el mercat de treball, dotant-la de professionals, consolidant els mecanismes de coneixement immediat de l'oferta i la demanda i apropant, en la mesura que sigui possible, molt més la intermediació al territori, és a dir, a l'àmbit local.

I finalment, s'haurien d'impulsar les polítiques destinades a donar suport als col·lectius més vulnerables: treballadors grans amb nivells de formació baixos, joves amb fracàs escolar, dones que s'incorporen al mercat laboral després d'un període de dedicació a la cura dels fills, etc.

Les polítiques actives han d'incentivar els subjectes, però també han de constituir-se com una xarxa de seguretat contra els vaivens de la flexibilitat.

Bibliografia

- BANYULS, Josep [et al.] (2009). «The transformation of the employment system in Spain: Towards a mediterranean neoliberalism?». A: BOSCH, G.; LEHDORFF, S.; RUBERY, J. [ed.]. *European employment models in flux: A comparison of institutional change in nine european countries*. Nova York: Palgrave Macmillan.
- CASANUEVA, Annalí; MARTÍNEZ, Àngels (2009). «La crisi des d'una perspectiva de gènere». *Lluita Obrera*, núm. 193. [Suplement]
- COMISSIONS OBRERES (2009). «L'evolució de l'atur al Vallès Occidental». *Lluita Obrera*, núm. 193.
- CONDE-RUIZ, J. I.; GARCÍA, J. R.; NAVARRO, M. (2008). *Immigration and regional growth in Spain*. FEDEA. [Documento de Trabajo 2008-08]
- ECVT (2006). *Encuesta de condiciones de vida y de trabajo*. Madrid: Ministerio de Trabajo.
- GIL, Fernando; DOMINGO, Andreu (2008). «Tendències recents de l'evolució de la població estrangera a Catalunya: cap a un canvi de cicle?». A: LARIOS, M. J.; NADAL, M. [dir.]. *L'estat de la immigració a Catalunya. Anuari 2007*. Barcelona: Fundació Jaume Bofill: Mediterrània, p. 23-64.
- LARIOS, María Jesús; NADAL, Mònica [dir.] (2008). *L'estat de la immigració a Catalunya. Anuari 2007*. Barcelona: Fundació Jaume Bofill: Mediterrània.
- MCVL (2006). *Muestra continua de vida laboral: Registro de la Seguridad Social*. Madrid.
- MIGUÉLEZ, Fausto; RECIO, Albert (2008). «Spain: large-scale regularisation and its impacts on labour market and social policy». *Transfer: European Review of Labour and Research*, núm. 4, p. 589-606.
- (2009) «Life course in Spain». A: ANXO, D. *Life course and employment*. Londres: Edward Elgar.
- OEP (2006). *Inmigración y economía española: 1996-2006*. Madrid: Oficina Económica del Presidente.
- OLIVER, Josep (2007). *Situació i perspectives de l'economia catalana: Informe semestral I/2007*. Barcelona: Caixa Catalunya.
- PAJARES, Miguel (2008a). «La inserció laboral de la població immigrada». A: LARIOS, M. J.; NADAL, M. [dir.]. *L'estat de la immigració a Catalunya. Anuari 2007*. Barcelona: Fundació Jaume Bofill: Mediterrània, p. 233-264.
- (2008b). *Inmigración y mercado de trabajo. Informe 2008*. Ministerio de Trabajo e Inmigración. Observatorio Permanente de la Inmigración.
- PARELLA, Sònia (2003). *Mujer, inmigrante y trabajadora: La triple discriminación*. Rubí: Anthropos.
- REHER, David-Sven [et al.] (2008). *Informe Encuesta Nacional de Inmigrantes (ENI 2007)*. Madrid: Instituto Nacional de Estadística.
- REYNERI, Emilio (2006). «De la economía sumergida a la devaluación profesional: nivel educativo e inserción en el mercado de trabajo de los inmigrantes en Italia». *REIS*, núm. 116, p. 213-237.
- REYNERI, Emilio; FÜLLIN, Giovanna (2008). «New immigration and labour markets in western Europe: a trade-off between unemployment and job quality». *Transfer: European Review of Labour and Research*, núm. 4, p. 573-588.
- SABADÍ, Marc; PARELLA, Sònia (2008). «L'autoocupació de la població estrangera a Catalunya: Una aproximació quantitativa». A: LARIOS, M. J.; NADAL, M. [dir.]. *L'estat de la immigració a Catalunya. Anuari 2007*. Barcelona: Fundació Jaume Bofill: Mediterrània, p. 265-304.

